

Halász Annamária

Egy lépéssel közelebb a kereskedelmi forgalomban nem kapható művek jogi helyzetének rendezéséhez¹

A kereskedelmi forgalomban nem kapható művek helyzetének jogi rendezésére irányuló célkitűzés az Európai Unióban egy jelenleg még elfogadás alatt álló szerzői jogi reformcsomag része. A jogalkotási folyamat az érdekeltek széleskörű bevonásával és érdekeik figyelembe vételével, megalapozott előkészítő lépések mentén halad előre. Az első kezdeményezéseknek egészen 2006-ig visszanyúló gyökerei vannak, azonban csak 2016-ban született meg az a normaszöveg szintű javaslatot tartalmazó irányelvtervezet², amely 2018 szeptemberében került az Európai Parlament elé. Az irányelvtervezetet az Európai Parlament 2018. szeptember 12-én első olvasatban elfogadta. A Parlament e döntésének apropóján tekintjük át az eddigi uniós jogalkotási folyamat eredményeit.

A kulturális anyagok digitalizálásáról és online hozzáférhetővé tételéről, valamint a digitális megőrzésről szóló, 2006. augusztus 24-ei 2006/585/EK európai bizottsági ajánlás az árva művek felhasználásainak kérdése mellett felhívta a figyelmet az *out of commerce* művek helyzetére is. Az ajánlás 6. (b) pontjában javasolt konzultáció eredménye a 2011. szeptember 20-án elfogadott egyetértési megállapodás (*Memorandum of Understanding*).³ A memorandumot az irodalmi és művészeti alkotások szerzőit, valamint kiadóit képviselő, továbbá a könyvtárak érdekében eljáró nemzetközi szervezetek kötötték meg. Az egyetértési megállapodás közös jogkezelésre vonatkozó javaslatot fogalmazott meg, és jogalkotási teendőket írt elő. 2016. szeptember 14-én jelent meg a digitális egységes piacon a szerzői jogról szóló irányelvtervezet (a továbbiakban: DSM irányelvtervezet)⁴, amely célkitűzésként a szerzői és kapcsolódó jogok további uniós harmonizációját fogalmazza meg, különös tekintettel a digitális és határokon átívelő felhasználásra. A tervezet kitér a kereskedelmi forgalomból kikerült művek kedvezményezett intézmények általi felhasználására is, és normaszöveg szintű javaslatot fogalmaz meg a szabályozásra vonatkozóan.

A kereskedelmi forgalomban nem kapható művek jogi helyzetének problematikája egyfelől abból ered, hogy megjelenésükkor a digitális felhasználás még ismeretlennek számított,

ezért a kiadói szerződésekből a szerzők érvényesen nem rendelkezhetnek e vagyoni jogaikról; másfelől a jogosultakat gyakran gondos jogosultkutatás lefolytatása mellett is lehetetlen elérni. A Bizottság a DSM irányelvtervezethez készült hatástanulmányban⁵ is rámutatott arra, hogy a jogtulajdonosok felkutatása és az egyenkénti szerződések megkötése, azaz a jogtisztázás folyamata e művek esetében különösen magas költségekkel jár, és e költségek messzemenően nincsenek arányban az e művek által képviselt kereskedelmi (gazdasági) értékkel⁶. Ahhoz, hogy e művek ismét a kultúra szolgálatába álljanak, a szerzői jog korlátozása látszik szükségesnek, a kulturális örökséget őrző intézmények ugyanis alapvető kulturális missziójukat nem képesek a gyűjteményük e jelentős része felett gyakorolni. Más nézőpontból a jogtulajdonosok is elesnek attól a lehetőségtől, hogy az őket egyébként megillető szerzői vagyoni jogukat érvényesítsék, és élvezzék az ebből származó előnyöket.

Általánosságban elmondható, hogy e művek egy része szerzői jogi védelem alatt áll, a jogtulajdonosok az esetek nagy részében azonban nincsenek olyan helyzetben, hogy érvényesítsék a műre vonatkozó felhasználási jogukat. A kereskedelemben már nem kapható művek digitalizálása és terjesztése ugyanakkor azért is kiemelkedően fontos, mert ezek a művek gyakran semmilyen más csatornán és formában nem érhetőek el, ugyanakkor jelentős, kulturális, tudományos, történelmi értéket képviselnek.

Hazánkban jelenleg nem rendezi jogszabály a kereskedelmi forgalomban nem kapható művek jogi helyzetét⁷, így azok árva műként vagy az intézmények saját helyiségeiben felállított terminálokon tehető hozzáférhetővé a nyilvánosság számára engedélyezés nélkül; szélesebb körű online felhasználásuk a jogosultakkal kötött szerződések alapján lehetséges. Ez egyben azt is jelenti, hogy a jelenleg hatályos jogszabályi környezetben a kereskedelmi forgalomban már nem kapható művek online hozzáférhetővé tételéhez a jogosulti engedélyek egyenkénti beszerzése szükséges, ily módon – a kereskedelmi forgalomban kapható művekhez hasonlóan – az online szolgáltatásuk érdekében felhasználási szerződéseket kell kötni a jogosultakkal (szerző, kiadó) a szerzői jogilag releváns felhasználási módokra. Az elmúlt évek tapasztalatai azt mutatják, hogy a jogtulajdonosok felkutatása és az egyenkénti szerződések megkötése, azaz a jogtisztázás folyamata nagyban nehezíti a rendszer működőképességét.

A fentiekből adódóan az is körvonalazódik, hogy a jelenlegi jogszabályi keretek nem elégségesek az elektronikus dokumentumküldő szolgáltatásokat célul kitűző könyvtári feladatok ellátásához; e téren a szükséges jogszabályi rendelkezések megalkotása tud megfelelő segítséget nyújtani a könyvtárak számára. A környező országok közül Szlovákiában, Csehországban és Lengyelországban is fogadtak már el nemzeti szabályokat a kereskedelmi forgalomban nem kapható művek helyzetének jogszabályi rendezésére⁸. Ez a hazai jogalkotás számára is feladatként jelentkezik, amelyre várhatóan a DSM irányelv implementálása keretében kerül majd sor.

Az Európai Parlament által 2018. szeptember 12-én első olvasatban elfogadott DSM irányelvtervezetben rögzített jogintézmény lényege az, hogy a közös jogkezelők által biztosított engedélyezési rendszer keretében a közgyűjtemények kedvezményesebb feltételek között használhassanak fel minden olyan művet (nem csak irodalmi alkotásokat), amelyek kereskedelmi forgalomban már nem elérhetőek. A jelenlegi jogalkotási elképzelések szerint a kereskedelmi forgalomban nem kapható irodalmi művek szolgáltatása az elektronikus könyvtári haszonkölcsönzésen túli felhasználást tenne lehetővé a kedvezményezett intézmények esetében, vagyis azt, hogy a könyvtárak a művet online is hozzáférhetővé tegyék az olvasók számára.

Mindamellet, hogy a jogosítási folyamat egyszerűsítésével, és a kiterjesztett hatályú jogkezelés jogintézményének támogatásával a Parlament is egyetértett, az eredetileg előterjesztett szöveget módosításokkal fogadta el, melyek közül az alábbiak érdemelnek figyelmet.

A kereskedelmi forgalomban nem kapható művek definíciója a Parlament által elfogadott módosítás nyomán teljesen megváltozott. Az eredeti szövegben előterjesztett definíció így szólt: „egy mű vagy egyéb teljesítmény akkor minősül kereskedelemben már nem kaphatónak, ha a mű vagy egyéb teljesítmény egésze – minden fordítását, változatát és megjelenési módját ideértve – a szokásos kereskedelmi csatornákon keresztül nyilvánosan hozzáférhetetlen, és hozzáférhetővé válása észszerűen nem elvárható”⁹. A módosított szöveg a korábbi rugalmas definícióhoz képest másfajta megközelítést alkalmaz, lehetővé tenné ugyanis a tagállamok számára, hogy egy bizonyos véghatáridőhöz kössék az ezt megelőzően kereskedelmi forgalomban lévő mű tekintetében „a kereskedelmi forgalomban nem kapható feltétel” megvalósulását.¹⁰ A határidő meghatározására a tagállamok szabad kezet kapnak. Ez a gyakorlatban azt jelentené, hogy egy művet a kiadás évétől meghatározott eltelt időt követően lehetne kereskedelmi forgalomban nem kaphatónak tekinteni; ez az idő 6, 8 vagy 10 év is lehetne, igazodva a szakmai szokásokhoz. Annak a kérdésnek a megválaszolása, hogy a határidőhöz kötött definíciót a hazai jogalkotó elfogadja-e, az eddigi koncepcionális elképzelések felülvizsgálatát igényli majd.

A másik jelentős változás a Parlament által elfogadott szövegben az, hogy a tagállamok számára kötelező lenne bevezetni egy kivételt, vagy olyan rendelkezést, amely az érintett jogokat korlátozná, és ezáltal feljogosítaná a kulturális örökséget őrző intézményeket arra, hogy a gyűjteményeik részét képező kereskedelmi forgalomban nem kapható műveket online hozzáférhetővé tegyék, feltéve, hogy az ilyenfajta felhasználás jövedelemszerzési célt nem szolgál, és a jogosultak bármikor tiltakozhatnak a kivétel alkalmazása ellen. A kivétel csak azokban az esetekben lenne alkalmazható, amikor a művek bizonyos típusai tekintetében vagy egyes felhasználási jogok vonatkozásában a kiterjesztett hatályú közös jogkezelés nem elérhető megoldás. Ennek meghatározására a tagállamoknak a szerzők, más jogosultak, a közös jogkezelő szervezetek, a kulturális örökséget őrző intézmények bevonásával tartott konzultációt kell kezdeményezniük, és ennek eredményeképp megjelölni azokat a szektorokat, ahol a közös jogkezelés mint főszabály nem érvényesíthető megoldás.

A hatékony elektronikus könyvtári szolgáltatások feltétele a szerzői jogilag védett alkotások tekintetében az automatizált jogosítási folyamatok kialakítása. Ez egyrészt a jogosultkutatás, másrészt a jogdíjak beszedésének és kifizetésének automatizálását jelenti, amely közös jogkezelés keretében valósulhat meg. A jogosítási folyamat a jogalkotás eszközeivel is egyszerűsíthető, az engedélyezési mechanizmusok alóli kivételek bevezetésével vagy a felhasználási jogok korlátozásával. A fentiekből látható, hogy a Parlament mindkét megoldást magáévá teszi a kereskedelmi forgalomban nem kapható művek felhasználásának megkönnyítése érdekében. A Parlament 2018. szeptemberi döntése nyomán ily módon egy lépéssel közelebb kerültünk a kereskedelmi forgalomban nem kapható művek jogi státuszának rendezéséhez.

Amennyiben az új jogi rezsím elfogadásra kerül, az egyedi jogosítás, így a jogosultakkal történő egyenkénti szerződéskötés csak a még kereskedelmi forgalomban kapható művek esetében lesz szükséges. Mindemellet az új jogi rezsím bevezetése azért is hátrít el jelentős akadályt a digitális könyvtári szolgáltatások elől, mert a jogosultkutatás „a kereskedelmi forgalomban nem kapható” feltétel ellenőrzésére korlátozható.

A Parlament szeptemberi döntését háromoldalú tárgyalások követik az Európai Bizottság, az Európai Unió Tanácsa és az Európai Parlament között, majd ezt követően a tervezet újra a Parlament elé kerül szavazásra. Az irányelvtervezet szövege tehát még nem végleges, de bízni lehet abban, hogy a kereskedelmi forgalomban nem kapható művek helyzete belátható időn belül rendeződik, és a tárgyalások eredményeképp az irányelv olyan felhatalmazást ad majd a tagállamoknak, amely lehetővé teszi, hogy a saját szakmai viszonyaikkhoz legjobban illeszkedő nemzeti szabályokat alkossanak.

Jegyzetek

1. Az Európai Parlament 2018. szeptember 12-én hozott döntésének ismertetése.
2. Az Európai Bizottság által 2016. szeptember 14-én megjelentetett, a digitális egységes piacon a szerzői jogról szóló irányelv tervezete.
<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:52016PC0593&qid=1482321269902&from=EN>
3. Memorandum of Understanding, Key Principles on the Digitisation and Making Available of Out-of Commerce Works http://ec.europa.eu/internal_market/copyright/docs/copyright-info/20110920-mou_en.pdf.
4. Az Európai Bizottság által 2016. szeptember 14-én megjelentetett, a digitális egységes piacon a szerzői jogról szóló irányelv tervezete.
<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:52016PC0593&qid=1482321269902&from=EN>
5. Commission Staff working document – Impact Assessment on the modernisation of EU copyright rules.
<https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/impact-assessment-modernisation-eu-copyright-rules>
6. Az Európai Bizottság által 2016. szeptember 14-én megjelentetett, a digitális egységes piacon a szerzői jogról szóló irányelvtervezethez kapcsolódó hatásvizsgálat szerint: „Az időigényes jogtisztázás magas lebonyolítási költségeket jelent a kulturális örökséggel foglalkozó intézmények számára. A Bizottság kulturális örökséggel foglalkozó intézmények körében végzett esettanulmányok alapján arra jutott, hogy egy könyv esetében körülbelül 50-100 euró közé tehető az összeg, míg egy plakát esetén 5.70-50 euró, egy fénykép esetén 0.70-1.70 euró, míg egy rövidfilm esetén nagyjából 27 euró.” Ezek az összegek magának a jogtisztázásnak a költségeit fedik, a szerződéskötéssel kapcsolatos erőforrásigényeket, és a jogdíjakat nem.
Commission Staff working document – Impact Assessment on the modernisation of EU copyright rules
<https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/impact-assessment-modernisation-eu-copyright-rules>
7. Dancs Sz.: Az Európai Unió Bírósága előtt a könyvtárügy jövője? Könyv, könyvtár, könyvtáros, 25(9). 2016. pp. 3-8.
8. Dancs Sz.: A V4 országok könyvtárosainak válaszai a digitális kor kihívásaira
http://epa.oszk.hu/00100/00143/00338/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2016_4_523-535.pdf
Dancs Sz.: A szerzői jog helye a nemzetközi könyvtárügyben és a lengyel szerzői jogi reform példája, Könyv, könyvtár, könyvtáros, 25(12). 2016. pp. 9-19.
9. Az Európai Bizottság által 2016. szeptember 14-én megjelentetett, a digitális egységes piacon a szerzői jogról szóló irányelvtervezet.
<http://eur-lex.europa.eu/legalcontent/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:52016PC0593&qid=1482321269902&from=EN>
10. <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&language=EN&reference=P8-TA-2018-0337> Amendment 67